

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI (ciąg dalszy)

1 alfabet polski	29 przymiotniki	57 wykrzykniki	85 okolicznik przyczyny
2 dwuznaki	30 stopniowanie przymiotników	58 podmiot	86 okolicznik warunku
3 podział głosek	31 pisownia przymiotników złożonych	59 podmiot gramatyczny	87 okolicznik stopnia i miary
4 budowa słowotwórcza wyrazów	32 dwie formy przymiotników	60 podmiot domyślny (ukryty)	88 okolicznik przyzwolenia
5 formanty	33 zaimki	61 podmiot logiczny	89 rodzaje zdań
6 formanty (ciąg dalszy)	34 podział zaimków	62 podmiot szeregowy	90 zdania złożone i pojedyncze
7 podstawa słowotwórcza	35 krótsze i dłuższe formy zaimków	63 podmiot nierozwinięty	91 zdania współrzędne złożone
8 synonimy, antonimy, homonimy	36 liczebniki	64 podmiot rozwinięty	92 zdania współrzędne łączne
9 pisownia przedrostków	37 podział liczebników	65 orzeczenie	93 zdania współrzędne rozłączne
10 pisownia przyrostków	38 odmiana liczebników	66 orzeczenie proste	94 zdania współrzędne wykluczające
11 pisownia przyrostków (ciąg dalszy)	39 czasowniki	67 orzeczenie imienne (złożone)	95 zdania współrzędne przeciwstawne
12 pisownia partykuły "nie"	40 odmiana czasowników - osoby	68 przydawka	96 zdania współrzędne wynikowe
13 pisownia partykuły "nie" (c. d.)	41 odmiana czasowników - liczby	69 przydawka przymiotna	97 zdania współrzędne włączne
14 pisownia "ó"	42 odmiana czasowników - czasy	70 przydawka rzeczowna	98 zdania podrzędne złożone
15 pisownia "u"	43 odmiana czasowników - rodzaje	71 przydawka dopełniacza	99 zdania podrzędne podmiotowe
16 pisownia "rz"	44 odmiana czasowników - tryby	72 przydawka przymkowa	100 zdania podrzędne orzecznikowe
17 pisownia "ż"	45 odmiana czasowników - strony	73 przydawka okolicznikowa	101 zdania podrzędne przydawkowe
18 pisownia "h"	46 odmiana czasowników - aspekt	74 przydawka - dopowiedzenie	102 zdania podrzędne dopełnieniowe
19 pisownia "ch"	47 odmiana czasow. - koniugacje	75 dopełnienie	103 zdania podrzędne okolicznikowe
20 części mowy	48 nieosobowe formy czasowników	76 dopełnienie - bliższe	104 zdania podrzędne okolicznikowe (c. d.)
21 części mowy (ciąg dalszy)	49 czasow. wiele i - jednor. przech. i nieprzech.	77 dopełnienie - dalsze	105 zdania wielokrotnie złożone
22 rzeczowniki	50 imiesłowy	78 dopełnienie określające przymiotniki	106 pisownia wielkich liter
23 rzeczowniki (ciąg dalszy)	51 przysłówki	79 dopełnienie określające przysłówki	107 pisownia wielkich liter (ciąg dalszy)
24 rzeczowniki - oboczności	52 podział przysłówków	80 okoliczniki	108 pisownia wielkich liter (ciąg dalszy)
25 rzeczowniki - odmiana przymiotnikowa	53 tworzenie przysłówków	81 okolicznik miejsca	109 pisownia małych liter
26 rzeczowniki - liczby, rodzaje	54 przymyki	82 okolicznik czasu	110 głoski i spółgłoski - podział
27 podział rzeczowników	55 spójniki	83 okolicznik sposobu	111 akcent w języku polskim
28 wyjątki w odmianie rzeczowników	56 partykuła	84 okolicznik celu	112 upodobnienia

1 ALFABET POLSKI

A,a	Ą,ą	B,b	C,c	Ć,ć
D,d	E,e	Ę,ę	F,f	G,g
H,h	I,i	J,j	K,k	L,l
Ł,ł	M,m	N,n	Ń,ń	O,o
Ó,ó	P,p	Q,q	R,r	S,s
Ś,ś	T,t	U,u	W,w	V,v
X,y	Y,y	Z,z	Ż,ż	Ź,ź

2 DWUZNAKI

Cz,cz Dz,dz Dź,dź Dż,dż Ch,ch Sz,sz Rz,rz

3 PODZIAŁ GŁOSEK

SAMOGŁOSKI

a,e,i,o,u,y,ą,ę,ó

SPÓŁGŁOSKI

dźwięczne

b,d,g,h,l,ł,m,n,ń,r,w,z,ż,ż

bezdźwięczne

c,ć,f,k,p,s,t

4 BUDOWA SŁOWOTWÓRCZA WYRAZÓW

Rdzeń

- najmniejsza częśćeczka znaczeniowa wyrazu,
wspólna dla wszystkich wyrazów pokrewnych

ucz-eń

ucz-ennica

ucz-yć

na- ucz-yć

5 FORMANTY

PRZEDROSTEK

częśćeczka słowotwórcza
stojąca przed rdzeniem

na-uczyć

PRZYROSTEK

częśćeczka słowotwórcza
stojąca za rdzeniem

ucz-eń

6 FORMANTY (c.d.)

- wyraz podstawowy** - taki, od którego tworzy się nowe wyrazy mające podobne znaczenie
(*praca - pracować*)
- wyraz pochodny** - utworzony za pomocą formantów od innego wyrazu
(*pracować - pracowity*)
- wyrazy pokrewne** - wyrazy, które mają ten sam rdzeń
(*robić, robota, robotnik, robotnica, robotniczy*)

7 PODSTAWA SŁOWOTWÓRCZA

Temat wyrazu podstawowego lub cały wyraz:

ręk

rącz-ka

rękaw

rękaw-ica

rdzeń oboczny

8 SYNONIMY, ANTONIMY, HOMONIMY

SYNONIMY - wyrazy bliskoznaczne, mają inne brzmienie, lecz podobne znaczenie

*duży - wielki
ogromny
potężny
kolosalny*

ANTONIMY - wyrazy o przeciwstawnym znaczeniu

*duży - mały
dobry - zły
długi - krótki*

HOMONIMY - wieloznaczność wyrazów, wyrazy brzmią jednakowo, ale mają inne znaczenie

*pióro - ptaka
do pisania*

*korona - drzewa
królewska
jako pieniądź*

- roz-, bez-** - zawsze "z" niezależnie od wymowy
(*rozsądek, rozcierać, bezsilny, bezpieczny*)
- wz-, wez-** - zgodnie z wymową
(*wznosić, wezbrać*)
- ws-, wes-** - zgodnie z wymową
(*wspominać, westchnąć*)
- współ-** - zgodnie z wymową, przed spółgłoskami
bezdźwięcznymi
(*współpraca*)
- z-** - zawsze przed spółgłoskami dźwięcznymi
(*zmęźnieć, zgubić*)
- zawsze przed spółgłoskami "h", "s/si", "sz"
(*zharmonizować, zsiwieć, zszyć*)
- s-** - zawsze przed spółgłoskami
bezdźwięcznymi
(*sfrunąć*)
- zawsze przed "ch"
(*schylić, schować*)
- ś-** - zawsze przed "ci"
(*ściana, ściemnieć*)

- wski, -wska, -wskie** - w przymiotnikach, w których temat wyrazu
podstawowego zakończony jest na "w"
(*Kraków - krakowski, Lwów - lwowski*)
- ski, -ska, -skie** - we wszystkich przymiotnikach, bez
względu na spółgłoskę w wyrazie
podstawowym
(*Francuz - francuski, Norweg - norweski*)
- dzki, -dzka, -dzkie** - w przymiotnikach, gdzie temat wyrazów
podstawowych kończy się na d, dz, dź
(*sąsiad - sąsiedzki, Sieradz - sieradzki, Łódź - łódzki*)
- cki, -cka, -ckie** - we wszystkich przymiotnikach zgodnie z
wymową, w których wyraz podstawowy nie
jest zakończony na d, dz, dź
(*Grecja - grecki, Turcja - turecki, Szkot - szkocki*)

-ska, -zka	- w rzeczownikach, jeśli temat wyrazu podstawowego kończy się na z, s (<i>waliza - walizka, misa - miska</i>)
-śba, -źba	- w rzeczownikach utworzonych od czasowników (<i>prosić - prośba, grozić - groźba</i>)
-stwo	- w rzeczownikach pochodnych, jeśli temat wyrazu podstawowego nie kończy się na w (<i>ojciec - ojcostwo, pisarz - pisarstwo</i>)
-wstwo	- w rzeczownikach pochodnych, jeśli temat wyrazu podstawowego kończy się na w (<i>szewc - szewstwo, rybołów - rybołówstwo</i>)
-dztwo	- w rzeczownikach pochodnych, jeśli w temacie wyrazu podstawowego występuje d, dz, dź (<i>dowódca - dowództwo, śledzić - śledztwo</i>)

Partykułę "nie" piszemy łącznie z:

rzeczownikami	- <i>niezgoda, nieład, niepokój, niewola, niebezpieczeństwo</i>
przymiotnikami	- w stopniu równym <i>niegrzeczny, nieładny</i>
przysłówkami	- utworzonymi z przymiotników (w stopniu równym) <i>nieładnie, niegrzecznie</i>
imiesłowami	- jeśli oznaczają stałą cechę <i>niepalący (papierosów - nigdy)</i> <i>niepijący (alkoholu - nigdy)</i>

Partykułę "nie" piszemy oddzielnie z:**czasownikami****wyjątki**

- *nie* czytam, *nie* widzę, *nie* biegam
- niewolić*, *niecierpliwie się*, *niedowidzieć*, *nienawidzić*,
- niepokoić*, *niedostawać*, *niedomagać*

wyrazami, które mają znaczenie czasowników

- *nie* potrzeba, *nie* warto, *nie* wolno

przysłówkami, które nie wywodzą się od przymiotników**wyjątki**

- *nie* dziś, *nie* bardzo, *nie* tylko, *nie* zawsze
- niezbyt*, *nieraz* (często)

przymiotnikami i przysłówkami w stopniu wyższym i najwyższym

- *nie* lepszy, *nie* gorszy, *nie* najlepszy, *nie* najgorszy

zaimkami**wyjątki**

- *nie* ty, *nie* wasz, *nie* swój, *nie* mój
- niewiele*, *niewielu*, *nieraz* (często)

liczebnikami**wyjątki**

- *nie* dwa, *nie* jeden
- niejeden* (wielu), *niewiele*, *niewielu*, *nieraz* (często)

imiesłowami przysłówkowymi (-wszy, -wszy)

- *nie* mogąc, *nie* myśląc, *nie* powiedziawszy

imiesłowami przymiotnymi (-ący, -ny, -ty) jeśli odnoszą się do aktualnej czynności

- *nie* pijący mleka, *nie* palący w kominku

z wszystkimi częściami mowy, gdy stanowią przeciwieństwa

- *nie* dobry, *lecz* zły; *nie* przyjaciel, *lecz* wróg

14 PISOWNIA "Ó"

Jeśli wymienia się na "o"

- ból - boli, dróżka - droga

Jeśli wymienia się na "e"

- szósty - sześć, pióro - pierze

W zakończeniach

- ów Kraków, stołów
- ówna Nowakówna
- ówka widokówka

"Ó" na początku wyrazu

- ósemka (ósmy), ów, ówdzie, ówczesny,
- ócz (oczy), ós (osy), ód (ody)

W zakończeniach

-un, -unka	<i>opiekun, piantunka</i>
-unek	<i>rysunek, pakunek</i>
-ulec	<i>hamulec</i>
-uję, -ujesz, -uje	<i>maluję, malujesz</i>

W zakończeniach wyrazów zdrabniających, spieszczających, lekceważących, pogardliwych

-un, unka	<i>opiekun, piastunka</i>
-uchny, -usi, -utki	<i>maluchny, malusi, malutki</i>
-uchna	<i>córučna</i>
-uchnio, -unia	<i>Jasiunio, Ewunia</i>
-ulo, -ula, -ulek, -ulka	<i>opiekun, piastunka, tatulek, mamulka</i>
-uszek	<i>staruszek, dzbanuszek</i>
-uś, -usia	<i>tatuś, mamusia</i>
-us	<i>dzikus, lizus</i>
-uch	<i>leniuch</i>

gdy wymienia się na -r-- *dworzec, dworca***w zakończeniach rzeczowników na -erz, -mistrz, -arz, -erz**- *Sandomierz, zegarmistrz, lekarz, kuśnierz***po spółgłoskach b, p, d, t, g, k, ch, w, j**

- *brzeg, przód, drzeć się, trzymać, grać,
krzyżeć, chrzan, wrzask, spojrzeć*

- *pszczola, pszenica, Pszczyna, kształt,
bükszpan,*

wyjątki**w przymiotnikach w stopniu wyższym i najwyższym**- *twardszy, lepszy***w niektórych wyrazach piszemy "rz" mimo braku wymiany na "r"**- *rzadko, orzech, rzeka (ros. riedko, oriech, rieka)*

17 PISOWNIA "ż"

kiedy zamienia się w wyrazach pokrewnych na g, h, z, ź, s

- waga - ważyć, blisko - bliżej, wysoki - wyżej,
druh - drużyna, kazać - każe, groźba - grożę

18 PISOWNIA "h"

gdy w wyrazach pokrewnych zmienia się na g, ż, ź, s

**częsteczki hiper-
częsteczki hipo-
częsteczki hydro-
na początku wyrazu, jeśli "h" można wypuścić**

- wahać - waga, błahy - błazen
- hiperinflacja
- hipopotam
- hydrosfera
- Hania - Ania

19 PISOWNIA "ch"

**na końcu wyrazów
wyjątek**

**gdy wymienia się na "sz"
po spółgłosce "s"**

- zuch, ruch, strach
- druh
- mucha - musze
- schować, schylić się

20 CZĘŚCI MOWY

ODMIENNE

- występują w zdaniach w różnych formach, tj. zmieniają swe końcówki, przez coś się odmieniają (przypadki, liczby, czasy, tryby...).
- rzeczowniki
- przymiotniki
- zaimki
- liczebniki
- czasowniki

NIEODMIENNE

- występują w zdaniach w tej samej formie, tj. nie przyjmują różnych końcówek przypadkowych lub osobowych.
- przysłówki
- przymyki
- spójniki
- partykuły
- wykrzykniki

22 RZECZOWNIKI

Części mowy, które oznaczają:

osoby	- człowiek, Europejczyk, uczeń, matka, dziecko
zwierzęta	- pies, Reksio, tygrys, dinozaur, słowik, lew
rośliny	- dąb, storczyk, róża, lipa, kwiat, drzewo
rzeczy	- gwiazda, szkoła, komputer, książka, rower
zjawiska	- mgła, tęcza, deszcz, grad, burza, pogoda
pojęcia	- miłość, szacunek, rozum, uczciwość
czynności	- bieg, czytanie, pisanie, śpiewanie, granie
cechy	- twardość, zdolność, piękność

Podlegają deklinacji (odmieniają się przez przypadki, liczby i mają określony rodzaj)

Przypadki	mianownik	kto? co?
	dopełniacz	kogo? czego?
	celownik	komu? czemu?
	biernik	kogo? co?
	narzędnik	z kim? z czym?
	miejsownik	o kim? o czym?
	wołacz	wołamy "o!"

23 RZECZOWNIKI (c.d.)

W odmianie odróżniamy temat i końcówkę

mianownik	<u>przyjacieł</u> - -
dopełniacz	<u>przyjacieł</u> - a
celownik	<u>przyjacieł</u> - owi
biernik	<u>przyjacieł</u> - a
narzędnik	<u>przyjacieł</u> - em
miejsownik	<u>przyjacieł</u> - u
wołacz	<u>przyjacieł</u> - u!

24 RZECZOWNIKI - oboczności

Obocznościami nazywamy zmiany w temacie rzeczownika odmienianego przez przypadki, np.:

M.	jagod	- a	bajk	- a
C.	jagodzi	- e	bajc	- e
Mc.	jagodzi	- e	bajc	- e

Tematy oboczne:	pogod-	pogodzi-
	bajk-	bajc-

25 RZECZOWNIKI - odmiana przymiotnikowa

Rzeczowniki, które mają końcówkę jak przymiotniki (gajowy, motorniczy, leśniczy, wpisowe, komorne, sędzia ...)

26 RZECZOWNIKI - liczby, rodzaje

2 liczby	pojedyncza	<i>kraj, miasto, państwo, obywatel</i>
	mnoga	<i>kraje, miasta, państwa, obywatele</i>

3 rodzaje	męski	<i>ten kraj, stół, ojciec</i>
	żeński	<i>ta książka, matka, tablica</i>
	nijaki	<i>to dziecko, okno, drzewo</i>

żywotne	- oznaczają osoby, zwierzęta <i>człowiek, malarz, starzec, koń, kot, pies</i>
nieżywotne	- nie dotyczą żywych istot <i>stół, dom, rzeka, piec, chleb, książka</i>
osobowe	- dotyczą osób <i>kolega, ojciec, drukarz, niemowlę, uczennica</i>
nieosobowe	- wszystkie rzeczowniki poza osobami <i>budynek, drzewo, koń, samolot, zeszyt</i>
pospolite	- nazwy ogólne, powszechne <i>pisarz, pies, miasto, powieść, brat</i>
własne	- pokazują konkretny rzeczownik (pisz. z dużej litery) <i>Adam Sikora, Azor, Kraków, "Potop", Janek</i>
konkretne	- mają wymiary przestrzenne <i>pióro, garnek, dom, statek, dzbanek</i>
abstrakcyjne	- są czynnościami, stanami, cechami <i>śpiew, pisanie, prawda, mądrość, rozum</i>
jednostkowe	- wskazują w l. poj. na jeden przedmiot <i>gwiazda, drzewo, dom, ptak</i>
zbiorowe	- nazywają zbiór rzeczowników <i>gwiazdozbiór, las, osiedle, ptactwo</i>

28 WYJĄTKI W ODMIANIE RZECZOWNIKIÓW

Niektóre rzeczowniki odmieniają się tylko w liczbie mnogiej.

Tatry, Sudety, skrzypce, widły, sanie, wrota

Nie wszystkie rzeczowniki są odmienne, np. obcego pochodzenia.

kakao, salami, boa, okapi, emu, kiwi

W liczbie pojedynczej nie odmieniają się rzeczowniki obcego pochodzenia zakończone na -um.

muzeum, liceum, laboratorium, akwarium

Są to części mowy, które nazywają właściwości i cechy rzeczowników
Odpowiadają na pytania:

jaki? (jaka? jakie? jacy?)	- <i>długi, cichy, piękny</i>
który? (która? które? którzy?)	- <i>olsztyński, polski</i>
czyj? (czyja? czyje? czyi?)	- <i>matczyny, ojcowski</i>

Odmieniają się przez **przypadki, liczby, rodzaje**.

Formy przymiotnika zawsze zgadzają się z określonym rzeczownikiem
w przypadku, liczbie i rodzaju

Przymiotnik ma

trzy rodzaje
w l. pojedynczej

- męski	<i>śmiały chłopiec</i>
- żeński	<i>zdolna dziewczyna</i>
- nijaki	<i>miłe dziecko</i>

dwa rodzaje
w l. mnogiej

- męskoosobowy	określają rzecz. rodz. męskiego osobowe (<i>zdolni uczniowie</i>)
- niemęskoosobowe	określają rzeczowniki rodz. męskiego nieosobowe, rodzaju żeńskiego i nijakiego (<i>szybkie konie, zdolne uczennice, mądre dzieci</i>)

Stopnie podkreślają natężenie cech i właściwości przymiotnika.

stopień	równy <i>słód-ki</i>	wyższy <i>słód-szy</i>	najwyższy <i>naj-słód-szy</i>
---------	--------------------------------	----------------------------------	---

Trzy sposoby stopniowania:

- regularne (*krótki, krótszy, najkrótszy*)
- nieregularne (***dobry*** - ale ***lepszy, najlepszy***
zły - ale ***gorszy, najgorszy***)
- opisowe do przymiotnika dodajemy przysłówki
(*bardziej, najbardziej, mniej, najmniej*)

*znany
znany*

*bardziej znany
mniej znany*

*najbardziej znany
najmniej znany*

Razem

- oba człony nie są znaczeniowo równorzędne
szarozielony (zielony o szarym odcieniu)
rudowłosy (włosy koloru rudego)
leworęczny (posługujący się lewą ręką)
- utworzone od dwuwyrazowych nazw miejscowości
jeleniogórski (Jelenia Góra)
czeskokocieszyński (Czeski Cieszyn)
świętokrzyski (Święty Krzyż)

Z łącznikiem

- oba człony równorzędne znaczeniowo
flaga biało-czerwona (dwa kolory)
słownik polsko-angielski
(zawiera wyrazy polskie i angielskie)
pociąg towarowo-osobowy
(wagony osobowe i towarowe)
- kierunki i strony świata piszemy zawsze z łącznikiem
wiatr północno-wschodni
kierunek południowo-zachodni
- nazwy własne piszemy zawsze z łącznikiem
Wyżyna Krakowsko-Częstochowska
(między Krakowem a Częstochową)

z końcówką

wesoły
zdrowy
ciekawy
łaskawy
pewny
godny

bez końcówki (forma rzecz.)

wesół
zdrów
ciekaw
łaskaw
pewien
godzien

- Są to części mowy, które zastępują
- rzeczowniki
 - przymiotniki
 - liczebniki
 - przysłówki

Zaimki odmieniają się przez przypadki, liczby i rodzaje lub są nieodmienne

34 PODZIAŁ ZAIMKÓW

Ze względu na zastępowaną część mowy

- rzeczowne	kto, co, nikt, nic, ja, ty, oni
- przymiotne	jaki, czyj, taki, mój, swój, ich
- liczebne	ile, tyle, wiele, kilka, kilkanaście
- przysłówne	jak, gdzie, tak, tam, nigdzie

Ze względu na pełnioną funkcję

- osobowe	ja, ty, on, ona, ono, my, wy, oni, one
- zwrotne	się, sobie, sobą, siebie
- dzierżawcze	mój, twój, wasz, jego, jej, ich
- wskazujące	ten, tamten, ów, ta, tamta, owa, to, tamto
- pytające	kto?, co?, jaki?, który?, czyj?, ile?,
kiedy?, gdzie?
- względne	kto, co, jaki, który czyj, ile, kiedy, gdzie
- nieokreślone	ktoś, coś, jakiś, któryś, jakikolwiek,
cokolwiek, kilka, kilkanaście
- przeczące	żaden, nikt, nic, niczyj, nigdy, nigdzie

35 KRÓTSZE I DŁUŻSZE FORMY ZAIMKÓW

W czasie odmiany zaimki przybierają dłuższą i krótszą formę

M. <i>on</i>	<i>ona</i>
D. <i>jego, niego, go</i>	<i>jej, niej</i>
C. <i>jemu, niemu, mu</i>	<i>jej, niej</i>

Dłuższej formy używamy

- po przyimku (do ciebie, we mnie)
na pocz. zdania (Ciebie nie było)
na zaimek kładziemy akcent
(nie tobie, lecz mi)

Części mowy, które wskazują na liczbę, kolejność liczbową lub wielokrotność rzeczowników. Odpowiadają na pytania:

- ile? (ilu?)** - pięć, pół, pięciu
który? (która?),
które z kolei? - piąty, szósty, dwudziesty
jaki?, jaka?,
jakie? - poczwórny, czworaki

37 PODZIAŁ LICZEBNIKÓW

Główne	- jeden, dwa, sto, tysiąc
Porządkowe	- pierwszy, drugi, setny, tysięczny
Ułamkowe	- pół, półtora, trzy czwarte
Zbiorowe	- dwoje, troje, dziesięcioro
Mnożne	- pojedynczy, podwójny, potrójny
Wieloraki	- dwojaki, trojaki, czworaki
Nieokreślone	- kilkanaścioro, kilkoro

38 ODMIANA LICZEBNIKÓW

- przez przypadki
M.	dwa	dwie
D.	dwóch	dwóch
C.	dwom/dwu	dwom
B.	dwa	dwie
N.	dwoma/dwu	dwoma
Mc.	dwóch/dwu	dwóch
- liczebniki "połówkowe" są nieodmienne (*pół, półtora, półtrzecia*)
 - niektóre liczebniki odmieniają się jak przymiotniki przez:
- liczby (*pierwszy człowiek-pierwsi ludzie, drugi rząd - drugie rzędy*)
rodzaje l. poj. *drugi* (r. męski), *druga* (r. żeński), *drugie* (r. nijaki)
 l. mn. *drudzy* (r. męskoosobowy), *drugie* (r. niemęskoosobowy)
- przypadki
M.	drugi	drudzy
D.	drugiego	drugich
C.	drugiemu	drugim
B.	drugiego	drugich
N.	drugim	drugimi
Mc.	drugim	drugich

Są to odmienne części mowy, które oznaczają czynności lub stany.
 Odpowiadają na pytania - co robi?, co zrobi?
 co się z kimś (czymś) dzieje?
 co się dzieje?

40 ODMIANA CZASOWNIKÓW - osoby

1. ja	(<i>czytam</i>)	1. my	(<i>czytamy</i>)
2. ty	(<i>czytasz</i>)	2. wy	(<i>czytacie</i>)
3. on, ona, ono	(<i>czyta</i>)	3. oni, one	(<i>czytają</i>)

41 ODMIANA CZASOWNIKÓW - liczby

liczba pojedyncza	- <i>czytam, czytasz, czyta</i>	l. poj.
liczba mnoga	- <i>czytamy, czytacie, czytają</i>	l. mn.

42 ODMIANA CZASOWNIKÓW - czasy

przeszły	- <i>czytałem, czytałam, przeczytałam</i>
teraźniejszy	- <i>czytam</i>
przyszły	prosty - <i>przeczytam</i>
	złożony - <i>będę czytał lub będę czytać</i>

43 ODMIANA CZASOWNIKÓW - rodzaje

Czasownik w czasie przeszłym i przyszłym oraz w trybie przypuszczającym posiada trzy rodzaje w l. poj. (męski, żeński i nijaki), a dwa w l. mn. (męskoosobowy i niemęskoosobowy)

l. poj-	r. męski	- <i>on czytał, będzie czytał, czytałby</i>
	r. żeński	- <i>ona czytała, będzie czytała, czytałaby</i>
	r. nijaki	- <i>ono czytało, będzie czytało, czytałoby</i>
l. mn.	r. męskoosobowy	- <i>oni czytali, będą czytali, czytali</i>
	r. niemęskoosobowy	- <i>one czytały, będą czytały, czytałyby</i>

- **oznajmujący** *Uczeń czyta. Byłam w teatrze.*
- **przypuszczający** *Uczeń czytałby lepiej. Byłabym w teatrze.*
 tryb ten jest tworzony za pomocą partykuły -by, np.:

1. czytałbym	1. czytalibyśmy
2. czytałbyś	2. czytalibyście
3. czytałby	3. czytaliby
- partykuła -by wraz z końcówką jest ruchoma, np.:
 z formą osobową czasownika piszemy razem
czytałby, czytaliby
 z formą nieosobową zawsze osobno
czytano by, czytać by, rozbito by
- **rozkazujący** - wyraża rozkaz, polecenie, życzenie lub prośbę, np.:

I. poj.	1. <i>niech ja</i> <i>czytam!</i>
	2. <i>czytaj!</i>
	3. <i>niech on</i> <i>czyta!</i>
	<i>ona czyta!</i>
	<i>ono czyta!</i>
I. mn.	1. <i>czytajmy!</i>
	2. <i>czytajcie!</i>
	3. <i>niech oni</i> <i>czytają!</i>
	<i>one czytają!</i>

45 ODMIANA CZASOWNIKÓW - strony

- **czynna** podmiot jest wykonawcą czynności
On myje. Ona czyta. Basia pierze.
- **bierna** podmiot jest odbiorcą czynności
On jest myty. Zadanie jest pisane.
- **zwrotna** podmiot jest wykonawcą i odbiorcą równocześnie
Myję się. Uśmiecham się. Cieszę się.

46 ODMIANA CZASOWNIKÓW - aspekt (postać)

- **niedokonane** nie pokazują czy czynność się skończyła lub zakończy, czynność trwa
czyta, czytał
- **dokonane** pokazują, że czynność już się zakończyła lub zakończy w przyszłości
przeczytał, przeczyta

47 ODMIANA CZASOWNIKÓW - koniugacje (odmiana)

Koniugacja - odmiana przez osoby, liczby, czasy, tryby, strony

1. koniugacja	1. -ę	1. -emy
	2. -esz	2. -ecie
	3. -e	3. -ą (-ją)
	piszę, piszesz, pisze ...	
2. koniugacja	1. -ę	1. -imy (-ymy)
	2. -isz (-ysz)	2. -icie (-ycie)
	3. -i	3. -ą
	widzę, widzisz, widzi ...	
3. koniugacja	1. -am	1. -amy
	2. -asz	2. -acie
	3. -a	3. -ają
	wołam, wołasz, woła ...	

Wg koniugacji 3. odmieniają się czasowniki: jem, wiem, śmiem, umiem, rozumiem

48 NIEOSOBOWE FORMY CZASOWNIKÓW

- **bezokolicznik** - podstawowa forma czasownika
kończy się na -ć (-ać, -eć, -ować) *czytać, wiedzieć, prasować*
lub -c *biec, móc, piec*
- **imiesłowy przysłówkowe współczesne i uprzednie**
- **formy czas. zakończone na -no, -to** (*czytano, mówiono, zdobyto*)

49 CZASOW. WIELO- I JEDNOKROTNE, PRZECHODNIE I NIEPRZECHODNIE

- **wielokrotne** oznaczają czynności lub stany powtarzające się wielokrotnie (*bywać, grywać, chadzać*)
- **jednokrotne** mówią o czynnościach lub stanach, które odbyły się lub odbędą tylko raz (*być, grać, chodzić*)
- **przechodnie** mają stronę czynną i bierną (*czytać, być czytany*)
- **nieprzechodnie** nie mają strony biernej (*jechać, spać, iść*)

- **przymiotnikowe** odmieniają się jak przymiotniki

- czynne **-ący, -ąca, -ące** (*czytający, czytająca, czytające*)

odpowiada na pytania: **jaki?, jaka?, jakie?**

odmienia się przez **liczbę, przypadek, rodzaj**

- bierne **-ny, -na, -ne, -ony, -ona, -one, -ty, -ta, -te**

(*czytany, mówiony, rozbity*)

odpowiada na pytania: **jaki?, jaka?, jakie?**

odmienia się przez **liczbę, przypadek, rodzaj**

M.	<i>czytający</i>	<i>czytany</i>
D.	<i>czytającego</i>	<i>czytanego</i>
C.	<i>czytającemu</i>	<i>czytanemu</i>
B.	<i>czytającego</i>	<i>czytanego</i>
N.	<i>czytającym</i>	<i>czytanym</i>
Mc.	<i>czytającym</i>	<i>czytanym</i>

- **przysłówkowe** podobnie jak przysłówki są nieodmienne

- współczesny **-ąc** (*czytając, mówiąc, śpiewając*)

ta **czynność wykonywana jest równocześnie**

(współcześnie) **z inną czynnością**

(*Czytając siedział. Mówił stojąc.*)

Nie odmienia się podobnie jak przysłówki.

- uprzedni **-wszy** (po samogłoskach: *czytawszy*)

-wszy (po spółgłoskach: *zjadłszy*)

ta **czynność wykonywana jest wcześniej**

(uprzednio) **niż druga czynność** wyrażona w orzeczeniu

(*Przeczytawszy książkę, oddał ją koledze. Zjadłszy kolację odpoczął.*)

Odpowiada na pytanie **-kiedy?**

Nie odmienia się podobnie jak przysłówki.

Tworzony jest od czasownika dokonanego.

51 PRZYSŁÓWKI

Są **nieodmiennymi częściami mowy**, które wskazują na sposób, miejsce, lub stopień natężenia cechy.

Określają bliżej - czasowniki	<i>(ładnie śpiewa, mów ciszej, odjechał rano)</i>
- imiesłowy	<i>(dobrze wychowany, wiele obiecujący)</i>
- przymiotniki	<i>(dość chłodny, trochę ciasny, nieco głośniejszy)</i>
- inne przysłówki	<i>(bardzo dobrze, zbyt dużo)</i>

52 PODZIAŁ PRZYSŁÓWKÓW

- sposobu	jak?, w jaki sposób?	<i>(zimno, brzydko, po polsku, dobrze)</i>
- miejsca	gdzie?, skąd?, dokąd?, którędy?	<i>(daleko, z dołu do góry, ulicami)</i>
- czasu	kiedy?, jak długo?, odkąd?	<i>(dzisiaj, do jutra, od wczoraj)</i>
- stopnia i miary	jak bardzo?, ile razy?	<i>(ledwie, bardzo, pięciokrotnie)</i>

53 TWORZENIE PRZYSŁÓWKÓW

Przysłówki tworzone są najczęściej od przymiotników za pomocą

przyrostka	-e	ładny - ładnie
	-o	wesoły - wesoło

Są też przysłówki, które nie pochodzą od **przymiotników**, np.:
wczoraj, trochę, bardzo

Przysłówki odprzymiotnikowe stopniują się jak przymiotniki:

regularnie	ładnie, ładniej, najładniej
nieregularnie	dobrze, lepiej, najlepiej
opisowo	gorzko, bardziej gorzko, najbardziej gorzko

Są wyrazami samodzielnymi, wskazują na związki zachodzące między wyrazami samodzielnymi. Np.: od, do, nad, pod, przed, w ...
Przyimek rządzi różnymi przypadkami.

Podział przyimków:

- **proste** dla, o, od, po, nad, z, w, przy, do
- **złożone** poprzez, spoza, znad, zza

Wyrażenia przyimkowe - przyimek + imię (rzeczownik, zaimek rzeczowny)
(w książce, na stole, do niego, za domem)

Są to wyrazy samodzielne i nieodmienne, które łączą wyrazy lub zdania.
Podział spójników:

- **współrzędne**

- **łączne** i, oraz, tudzież
- **rozłączne** lub, albo, bądź, czy
- **wyłączne** ani, ni
- **przeciwstawne** a, ale, lecz, jednak, natomiast
- **wynikowe** więc, zatem, dlatego, przeto, tedy, toteż

- **podrzędne**

- **czasu** gdy, podczas gdy, skoro, dopóki
- **przyczyny** bo, bowiem, albowiem, ponieważ
- **celu** aby, ba, żeby, ażeby
- **warunku** jeśli, jeżeli, jeżeliby, chociażby
- **przyzwolenia** choć, choćby, chociaż, chociażby
- **dopełniające** że, iż

Przecinki stawiamy przed wszystkimi spójnikami z wyjątkiem spójników rozłącznych, łącznych i wyłącznych. Jeśli spójnik powtarza się dwa lub więcej razy, to **przed każdym powtórzeniem** stawiamy przecinek, np.:

ani ja, ani nikt inny go nie widział

Jest to nieodmienna część mowy, która zmienia lub wzmacnia znaczenie innego wyrazu, np.: **-li, czy, no, że, niech, -by, nie, może**
W zdaniu nie są członami zdania.

Np.: *Znaszli ten kraj? Czy zechcesz mnie posłuchać?*
Słuchaj no! Czemu to nie pracujesz!
Rusz no że się! Chodźże tutaj!

Są to części mowy, które wyrażają:

- **uczucia lub wolę**

(ach!, halo!, hura!, au!, ojej!)

- **dźwiękonaśladownictwo**

(bim, bam, bęc, chlap, kwa, ćwir)

Po wykrzykniku jako części mowy stawiamy najczęściej przecinek lub wykrzyknik, np.:

Au, jak boli!

Hej, wracaj!

Główna część zdania, która oznacza osobę lub rzecz wykonującą czynność. Podmiotem w zdaniu może być:

- **rzeczownik**
- **zaimek rzeczowy**
- **czasownik w bezokoliczniku**
- **imiestwów przymiotnikowy**
- **przymiotnik**
- **liczebnik**
- **przysłówek**
- **przymiotnik**
- **reszta części mowy nieodm.**

Uczniowie uczą się w szkole.

Ona ma dużo pracy.

Pływać to przyjemność.

Pałacy wyszli na korytarz.

Skąpy dwa razy traci.

Wybiła trzecia.

Wczoraj już nie wróci.

Nad jest przymkiem.

"Wrr" jest wykrzyknikiem.

"Ale" jest spójnikiem.

"Niech" jest partykułą.

Podmiot zasadniczo odpowiada na pytania mianownika "kto?, co?".

59 PODMIOT GRAMATYCZNY

Występuje w mianowniku, odpowiada na pytania **kto?**, **co?**. Np.:

Pióro leży na stole.

Ona ogląda film.

Schody są z marmuru.

60 PODMIOT DOMYŚLNY (UKRYTY)

W zdaniu nie wymieniono wprost, kto lub co jest podmiotem,

domyślamy się go z treści zdania poprzedniego

Brat wyjechał do Warszawy. Wróci dopiero jutro. (brat)

lub **końcówka czasownika podpowiada nam o kogo lub co chodzi**

Pracowaliśmy do późna. (my)

Zrobiłem już wszystko. (ja)

Odpowiada na pytania mianownika **kto?**, **co?**.

61 PODMIOT LOGICZNY

Odpowiada na pytania dopełniacza **kogo?**, **czego?**. Występuje w zdaniu, w którym:

- czasownik oznacza brak, nadmiar, ubywanie lub przybywanie

***Rodziców** nie ma w domu. **Trosk** nigdy nie brakuje.*

- podmiot określa liczebnik główny od pięciu w górę, liczebnik zbiorowy albo inny wyraz oznaczający ilość lub miarę

***Sześć zeszytów** leży na stole. **Dużo ludzi** tu przyszło.*

62 PODMIOT SZEREGOWY

Oznacza kilka wyrazów w stosunku współrzędnym, np.:

***Lasy i pola** zarośli się zwierzyną.*

Rzeczownik razem z wyrażeniem przyimkowym, np.:

***Matka z córką** poszły na miasto.*

63 PODMIOT NIEROZWINIĘTY

Nie posiada żadnych określeń. Np. ***Janek** pisze zadanie.*

64 PODMIOT ROZWINIĘTY

Podmiot określony jest za pomocą innych określeń (najcz. przydawki)

***Mały Janek** pisze zadanie.*

Główna część zdania, oznacza czynność lub stan, w którym znajduje się podmiot. Bywa nim najczęściej czasownik w formie osobowej.

Najważniejsze pytania orzeczeniowe: **co robi?, jaki jest?,
co się z nim dzieje?,
w jakim jest stanie?,
czym jest?, kim jest?**

Osobowa forma czasownika (strona czynna lub zwrotna w trybie oznajmującym, przypuszczającym, rozkazującym, np.:

*Ona teraz się myje.
Chętnie odwiedziłabym dalekie kraje.
Zaczekaj na nas!*

Składa się z dwóch różnych członów: **łącznika + orzecznika.**

- **łącznik**
 - czasownik posiłkowy "być"
 - inne czasowniki stać się, robić, zostać, pozostać, zwać się, zdawać się
 - zaimki to, oto

Pogoda robiła się piękna. Matka jest nauczycielką.
Staje się nieznośny. Czas to pieniądź.
- **orzecznik**
 - rzeczownik
 - przymiotnik
 - liczebnik
 - zaimek
 - imiesłów przymiot.
 - przysówek
 - bezokolicznik
 - wyrażenie przyimkowe
 - wyrażenie porównaw.
 - wykrzykniki naśladujące dźwięki i ruchy

*Zostanę lekarzem.
Ona jest zdolniejsza.
On był pierwszy na mecie.
To nie jest moje.
Robotą jest skończona.
Było tam ciemno.
Kochać to dawać.
Stółek jest z plastyku.
Jesteś jak dziecko.
Para buch! Koła w ruch!
Dziecko bęc na ziemię.*

Przydawka jest określeniem rzeczownika (*piękny ogród, miasto Kraków, zamek królewski, głos sumienia, pan profesor, moja książka*)

Odpowiada na pytania:

**jaki?, jaka?, jakie?, jacy?,
które?, która?, które?, którzy?
czyj?, czyja?, czyje?, czyi?,
ile?, ilu?**

Przydawką może być:

- przymiotnik	<i>mądry człowiek</i>
- zaimek przymiotny	<i>ten dom, nasza klasa</i>
- imiesłów przymiotnikowy	<i>pędzący pociąg</i>
- liczebnik	<i>trzecia godzina</i>
- rzeczownik	<i>rzeka Wisła</i>
- wyrażenie przyimkowe	<i>dom z cegieł</i>

Wyrażona jest przymiotnikiem lub zaimkiem przymiotnym, imiesłowem przymiotnikowym lub liczebnikiem. Odpowiada na pytania:

- jaki?	<i>zdolny uczeń</i>
- który?	<i>piąty rząd</i>
- czyj?	<i>twój zeszyt</i>
- ile?	<i>dziesięć palców</i>

Wyrażona jest rzeczownikiem w mianowniku, zgadza się w przypadku i liczbie z wyrazem określającym, np.:

M. koleżanka **Jola**
D. koleżanki **Joli**

M. miasto **Warszawa**
D. miasta **Warszawy**

Wyrażona jest rzeczownikiem lub zaimkiem rzeczowym w dopełniaczu (jest nieodmienna), np.:

*mury **zamku**
uśmiech **dziecka**
jego **książki***

72 PRZYDAWKA PRZYIMKOWA

Wyrażona jest rzeczownikiem z przyimkiem (wyrażeniem przyimkowym), np.:

mur z kamienia

kiosk z owocami

zeszyt do biologii

73 PRZYDAWKA OKOLICZNIKOWA

Odnosi się i do podmiotu, i do orzeczenia, np.:

*Ojciec mówił **przejęty**.*

Można ją zmienić na okolicznik, np.:

Ojciec mówił z przejęciem.

(jak? okol. sposobu)

74 PRZYDAWKA - DOPOWIEDZENIE

Specjalny rodzaj przydawki. Stoi **za rzeczownikiem**, do którego się odnosi. Jest **wyrażeniem rzeczownikowym**. Jest najczęściej rozwinięte, w piśmie oddzielone jest przecinkami, np.:

*Fryderyk Chopin, **najwybitniejszy kompozytor polski**,
urodził się w Żelazowej Woli.*

*Henryk Sienkiewicz, **autor Krzyżaków**.*

75 DOPEŁNIENIE

Jest to określenie czasownika (rzadziej przymiotnika lub przysłówka). Odpowiada na pytania: **kogo?, czego?, komu?, czemu?, kogo?,**

co?, z kim?, z czym?, o kim?, o czym?

Bywa najczęściej

- **rzeczownikiem** (*lubię książki*)

- **wyrażeniem przyimk.** (*rozmowa o przyrodzie*)

- **zaimkiem rzeczowym** (*kocham cię*)

- **bezokolicznik** (*lubię czytać*)

76 DOPEŁNIENIE - BLIŻSZE

Przy zmianie ze strony czynnej na stronę bierną staje się **podmiotem**, stoi najczęściej w bierniku, np.:

*Mama myje **córkę**. (Córka jest myta przez mamę.)*

*Uczeń pisze **zadanie**. (Zadanie jest pisane przez ucznia.)*

77 DOPEŁNIENIE - DALSZE

- po zmianie orzeczenia ze strony czynnej na bierną ma tę samą funkcję składniową i formę gramatyczną, np.:
*Mama myje Kasię **mydłem**. (Kasia jest myta przez mamę mydłem.)*
- łączy się z czasownikiem nieprzechodnim, np.:
*Rozmawiali **o filmie**.*
*Przyjechali **z rodzicami**.*

78 DOPEŁNIENIE OKREŚLAJĄCE PRZYMOTNIKI

- Dopełnienie określa czasem przymiotniki, np.:
- zdolny **do wszystkiego***
 - gotowa **do wymarszu***
 - żądny **sławy***

79 DOPEŁNIENIE OKREŚLAJĄCE PRZYSŁÓWKI

- Dopełnienie określa czasem przysłówki, np.:
- szybciej **od niego***
 - jasno **od świecy***

80 OKOLICZNIKI

Są określeniami:	- czasownika	<i>szedł ścieżką</i>
		<i>pojadę tam</i>
rzadziej:	- przymiotnika	<i>wyjątkowo miły</i>
	- przysłówka	<i>bardzo dobrze</i>
	- zaimka	<i>głównie wtedy</i>

81 OKOLICZNIK MIEJSCA

- Odpowiada na pytania: **gdzie?, skąd?, dokąd?, którydy?**
- Idę **do szkoły**. Mieszkam **na wsi**. Przyszedł **z pracy**.*
 - Przechodził **tamtędy**.*

82 OKOLICZNIK CZASU

- Odpowiada na pytania: **kiedy?, odkąd?, dokąd?, dopóki?, jak dawno?, jak długo?**
- Przyjdę **wieczorem**. Myślę **od wczoraj**. Przebywał **od środy**.*

83 OKOLICZNIK SPOSOBU

Odpowiada na pytania: **jak?, w jaki sposób?**
*mówił **szeptem**, czytam **na głos***

84 OKOLICZNIK CELU

Odpowiada na pytania: **po co?, w jakim celu?**
*Idę **po książki**. Przyszedł **w odwiedziny**.*

85 OKOLICZNIK PRZYCZYNY

Odpowiada na pytania: **dlaczego?, z jakiego powodu?,
przez co?, za co?**
*Podskakiwał **z radości**. Rozpłakał się **z żalu**.
Zrobił to **przez grzeczność**.*

86 OKOLICZNIK WARUNKU

Odpowiada na pytania: **pod jakim wyrukiem?**
***W razie** silnego **mrozu** zostaniemy w domu.*

87 OKOLICZNIK STOPNIA I MIARY

Odpowiada na pytania: **jak?, jak bardzo?, ile?, o ile?, ile razy?,
w jakim stopniu?**
*Głos ma **nadzwyczaj** miły. Tańczył **do upadłego**.
Jest wyższy **o głowę**.*

88 OKOLICZNIK PRYZWOLENIA

Odpowiada na pytania: **pomimo co?, pomimo czego?,
wbrew komu?, wobec czemu?,
na przekór komu?, na przekór czemu?**
*Postąpił **wbrew tradycji**.
Pomimo ulewy poszedł do miasta.*

Zdanie, które składa się z głównych członów, podmiotu i orzeczenia nierozwiniętego, nazywa się **zdaniem pojedynczym nierozwiniętym**.

Uczeń czyta. Słońce świeci.

Zdanie, w którym jest rozwinięty podmiot lub orzeczenie, lub zdanie, w którym są rozwinięte oba zasadnicze człony zdania, nazywamy **zdaniem pojedynczym rozwiniętym**.

Uczeń czyta książkę. Wiosenne słońce świeci.

Zdolny uczeń czyta książkę.

Zdanie, które się składa z dwóch lub więcej zdań pojedynczych i stanowi jedną całość, nazywamy **zdaniem złożonym**.

Przypomniał sobie, że Tomek przecież przełamał nieufność krajowców, którzy z początku odmówili swego udziału w polowaniu.

Zdania, które wchodzą w skład zdania złożonego, mogą być od siebie niezależne, są wtedy zdaniami współrzędnymi -

zdanie współrzędnie złożone.

Jeśli są zdania składowe względem siebie w związku podrzędnym, zdanie takie nazywamy -

zdaniem podrzędnie złożonym.

ZDANIA ZŁOŻONE I POJEDYŃCZE

- ze względu na ilość orzeczeń dzielimy zdania na:

- pojedyncze (jedno orzeczenie)
- złożone (dwa orzeczenia)
- wielokrotnie złożone (więcej niż dwa orzeczenia)

- zdania złożone i wielokrotnie złożone dzielą się na:

- współrzędnie złożone
- podrzędnie złożone

91 ZDANIA WSPÓŁRZĘDNE ZŁOŻONE

Zdanie współrzędnie złożone składa się ze zdań niezależnych, równych wobec siebie. Ze względu na połączenie możemy je podzielić na:

- spójnikowe *Chmury pokryły niebo, więc zrobiło się ciemno.*
- bezspójnikowe *Chmury pokryły niebo, zrobiło się ciemno.*

92 ZDANIA WSPÓŁRZĘDNE ŁĄCZNE

- treści zdań łączą się ze sobą, jedna czynność występuje po drugiej albo równocześnie z drugą
- spójniki: i, a, oraz, zarazem, też, także, jak, również, tudzież
Okręt płynął spokojnie i nic nie zapowiadało nieszczęścia.

93 ZDANIA WSPÓŁRZĘDNE ROZŁĄCZNE

- treść jednego zdania wyklucza równocześnie istnienie treści zdania drugiego
- spójniki: albo, lub, czy, bądź
Idziesz z nami czy zostajesz tutaj?

94 ZDANIA WSPÓŁRZĘDNE WYKLUCZAJĄCE

- treści tych zdań wykluczają się wzajemnie
- spójniki: ani, ni

Nie czytałem tej powieści ani nie oglądałem filmu.

95 ZDANIA WSPÓŁRZĘDNE PRZECIWSTAWNE

- treść zdania drugiego jest przeciwstawiona treści zdania pierwszego
- spójniki: a, ale, lecz, wszakże, jednak, jednakże, tylko, przeciwnie, natomiast, tymczasem

Jedni czekali na autobus, a inni poszli do domu.

96 ZDANIA WSPÓŁRZĘDNE WYNIKOWE

- treść zdania drugiego wynika z treści zdania pierwszego
- spójniki: więc, zatem, toteż, tedy, przeto, dlatego, wobec tego
Ściemniło się, więc zapaliliśmy świece.

97 ZDANIA WSPÓŁRZĘDNE WŁĄCZNE

- treść zdania drugiego wyraża tę samą treść co zdanie pierwsze, ale inaczej ujęte
- spójniki: czyli, mianowicie, to jest, to znaczy, innymi słowy, słowem
Wyjechał na urlop, czyli spełniło się jego marzenie.

98 ZDANIA PODRZĘDNE ZŁOŻONE

Zdaniem złożonym podrzędnie nazywamy takie zdanie złożone, w którym jedno zdanie jest zależne od drugiego.

99 ZDANIA PODRZĘDNE PODMIOTOWE

- pytanie: kto? co?
- rozpoczynają się od: kto, co, który, czyj, że, jaki, gdzie, kiedy
Co minęło, nie wróci.

100 ZDANIA PODRZĘDNE ORZECZNIKOWE

- pytanie: kim jest? czym jest?, jaki jest?, kim został?, czym się staje?, kim się staje?
- rozpoczynają się od: kim, czym, jak, że, by, aby, żeby
Był taki, jak zawsze.

101 ZDANIA PODRZĘDNE PRZYDAWKOWE

- pytanie: jaki? który?, czyj?, ile?,
- rozpoczynają się od: co, jaki, który, kiedy, że, iż, żeby, ażeby, aby, by, jakoby
Nigdy nie zapomnę chwil, które spędziłem z tobą.

102 ZDANIA PODRZĘDNE DOPEŁNIENIOWE

- pytanie: kogo? czego?, komu?, czemu?, kim?, czym?
- rozpoczynają się od: co, jak, gdzie, kiedy, dlaczego, że, iż, aby, aby, by, jakoby, czy

Widziałem, jak z nim rozmawiałaś.

103 ZDANIA PODRZĘDNE OKOLICZNIKOWE

- miejsca

- pytanie: gdzie? skąd?, odkąd?, którędy?
- rozpoczynają się od: gdzie, skąd, odkąd, którędy

Poszedł tam, gdzie pieprz rośnie.

- czasu

- pytanie: kiedy? odkąd?, jak dawno?, jak długo?
- rozpoczynają się od: gdy

Gdy się ściemni, pójdziemy do domu.

- sposobu

- pytanie: jak? w jaki sposób?
- rozpoczynają się od: ażeby, żeby, by, że

Biegł tak, że wszyscy zostali w tyle.

- celu

- pytanie: po co? w jakim celu?
- rozpoczynają się od: żeby, by, aby

Żeby zebrać plony, trzeba zasiać.

- stopnia i miary

- pytanie: jak? jak bardzo?, o ile?
- rozpoczynają się od: że, żeby, by

Było tak gorąco, że musieliśmy się wykąpać.

- przyczyna

- pytanie: dlaczego? z jakiego powodu?
- rozpoczynają się od: ponieważ, dlatego że

Ponieważ padał deszcz, wziąłem parasol.

- warunku

- pytanie: pod jakim warunkiem?, w jakim wypadku?

- rozpoczynają się od: gdyby, jeśli, jeżeli

Sam wykonałbym to zadanie, gdybym miał więcej czasu.

- przyzwolenia

- pytanie: mimo co? mimo czego?, wbrew czemu?

- rozpoczynają się od: chociaż, mimo że

Chociaż wziął parasol, zmókł mocno.

105 ZDANIA WIELOKROTNIIE ZŁOŻONE

Zdanie wielokrotnie złożone zawiera więcej niż dwa zdania składowe lub ich równoważniki.

Zdania te mogą być złożone:

- **współrzędnie** - wszystkie zdania składowe są zdaniami głównymi, które się wzajemnie uzupełniają
Chłopcy grali w piłkę, kąpali się w rzece, chodzili po okolicznych wzgórzach.

- **podrzędnie** - jedno ze zdań składowych (przynajmniej) jest nadrzędne w stosunku do zdań pozostałych

Koleżanka prosiła mnie, żebym wypożyczyła dla niej książkę, którą musi przeczytać.

106 PISOWNIA WIELKICH LITER

- imiona własne

- **ludzi** Henryk Sienkiewicz, Adam Sikora

- **zwierząt** Azor, Mruczek

- **bogów** Bóg, Zeus, Afrodyta

- **postaci mitologicznych** Ikar, Nike

- **pseudonimy, przydomki, przezwiska ludzi**

Litwos, Bolesław Śmiały, Sokole Oko

- **nazwy dynastii** Jagiellonowie, Piastowie, Ming

- **nazwy mieszkańców części świata, planet, krajów, regionów, ras** *Europejczyk, Marsjanin, Polak, Mazur, Słowianin*
- **nazwy ulic, parków, placów** *ul. Marszałkowska, park Słowiańskiego, plac Bankowy*
- **nazwy świąt** *Wigilia, Nowy Rok, Wielkanoc*
- **nazwy astronomiczne, planet, gwiazd** *Słońce, Ziemia, Gwiazda Polarna*
(gdy nie dotyczy planety - *słońce, ziemia*)
- **nazwy urzędów, zakładów, szkół, instytucji, organizacji** *Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Szkoła Podstawowa im. Fryderyka Chopina w Warszawie, Polski Czerwony Krzyż (poza przyimkami, spójnikami i słowami pomocniczymi typu "imienia")*
- **skrótory oznaczające państwa, instytucje, stowarzyszenia, organizacje** *RP, PCK, PTTK*
- **nazwy orderów i odznaczeń** *Order Zasługi, Virtuti Militari*
- **tytuły książek i innych dzieł sztuki** *W pustyni i w puszczy, Pan Tadeusz, Straszny dwór, Hołd pruski*
wyjątki *Nowy Testament, Stary Testament, Pismo Święte*

- nazwy geograficzne

- części świata, krajów, regionów, miejscowości

*Europa, Polska, Śląsk,
Katowice*

- gór, rzek, jezior, wysp, mórz, puszczy

*Odra, Sardynia,
Morze Bałtyckie,
Puszcza Kampinowska*

ale *góra Śnieżka, morze Bałtyk,
półwysep Hel*

jeśli po odrzuceniu słowa "góra, morze, półwysep" pozostały człon zachowa nazwę zrozumią

- nazwy czasopism i tytuły gazet

gdy tytuł jest odmienny, piszemy wszystkie wyrazy wielką literą

Dziennik Zachodni, Młody Technik

z wyjątkiem spójników i przyimków

Kobieta i Życie

W tytułach nie podlegających odmianie piszemy

tylko pierwszy wyraz wielką literą

Dookoła świata

- na początku wypowiedzeń (zdań)

Witamy serdecznie!

Oddaj tę książkę.

- ze względów grzecznościowych i uczuciowych

*Pozdrowienia dla Ciebie i Twoich
Rodziców*

Szanowny przyjacielu

Ojczyzna

- nazwy pospolite *tydzień, drzewo*
- nazwy mieszkańców miast
 warszawianin, krakowianin
- nazwy wydarzeń historycznych
 hołd pruski
- nazwy obrzędów, tańców, modlitw
 zaślubiny, kujawiak
- nazwy dni, miesiące
 wtorek, maj
- nazwy wytworów przemysłowych
 papierosy, samochody,
 telewizory
 jeśli produkt oznacza markę firmy,
 piszemy wielką literą
 fiat - samochód
 Fiat - firma
- tytuły naukowe, godności, stopnie wojskowe,
nazwy członków organizacji, partii,
stowarzyszeń, przedstawicieli wyznań
 profesor, kapitan, żyd
- przymiotniki utworzone od nazw kontynentów,
krajów, miejscowości, narodów, plemion
 amerykański, polski, krakowski,
 niemiecki, indiański

110 GŁOSKI I SPÓŁGŁOSKI - PODZIAŁ

Głoski ustne	a, o, u, i, b, t, k, l, r, f, w, z
Głoski nosowe	ą, ę, m, n, ń, ŋ, m'
Głoski dźwięczne	b, d, g, z, ż, ź, dz, dź, dż, w, j, n, l, ł, r i wszystkie samogłoski
Głoski bezdźwięczne	p, t, k, s, ś, sz, c, ć, cz, f, ch
Spółgłoski miękkie	ś, ź, ć, dź, ń, p', b', w', m', l', k', g', ch', j
Spółgłoski twarde	s, z, c, dz, n, p, b, f, w, m, l, k, g, ch, t, d,

Akcent wyrazowy

Silniejsze wymówienie jednej z sylab w wyrazie. Akcent w języku polskim pada najczęściej na przedostatnią sylabę wyrazu.

konfitury, marmolada, musztarda, wiedza

Wyjątkami są np. wyrazy:

Rzeczpospolita, gramatyka, pisaliśmy

Akcent zdaniowy

Silniejsze wymówienie jednego z wyrazów w zdaniu. Najczęściej akcentujemy ostatni wyraz w zdaniu.

W czerwcu wyjeżdżam na urlop.

Jeżeli zależy nam na uwypukleniu jakiegoś wyrazu, akcent możemy położyć na inny wyraz.

W czerwcu wyjadę na urlop.

112 UPODOBNIENIA

Jest to zamiana sposobu wymówienia głoski pod wpływem głoski sąsiedniej.

Upodobnienia wewnątrzwyrazowe postępowe:

piszemy

trzask

mówimy

tszask

Upodobnienia wewnątrzwyrazowe wsteczne:

piszemy

prośba

mówimy

proźba

Upodobnienia międzywyrazowe:

piszemy

grot żelazny

bieg krótki

mówimy

grod żelazny

biek krótki

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI (ciąg dalszy)

1 alfabet polski	29 przymiotniki	57 wykrzykniki	85 okolicznik przyczyny
2 dwuznaki	30 stopniowanie przymiotników	58 podmiot	86 okolicznik warunku
3 podział głosek	31 pisownia przymiotników złożonych	59 podmiot gramatyczny	87 okolicznik stopnia i miary
4 budowa słowotwórcza wyrazów	32 dwie formy przymiotników	60 podmiot domyślny (ukryty)	88 okolicznik przyzwolenia
5 formanty	33 zaimki	61 podmiot logiczny	89 rodzaje zdań
6 formanty (ciąg dalszy)	34 podział zaimków	62 podmiot szeregowy	90 zdania złożone i pojedyncze
7 podstawa słowotwórcza	35 krótsze i dłuższe formy zaimków	63 podmiot nierozwinięty	91 zdania współrzędne złożone
8 synonimy, antonimy, homonimy	36 liczebniki	64 podmiot rozwinięty	92 zdania współrzędne łączne
9 pisownia przedrostków	37 podział liczebników	65 orzeczenie	93 zdania współrzędne rozłączne
10 pisownia przyrostków	38 odmiana liczebników	66 orzeczenie proste	94 zdania współrzędne wykluczające
11 pisownia przyrostków (ciąg dalszy)	39 czasowniki	67 orzeczenie imienne (złożone)	95 zdania współrzędne przeciwstawne
12 pisownia partykuły "nie"	40 odmiana czasowników - osoby	68 przydawka	96 zdania współrzędne wynikowe
13 pisownia partykuły "nie" (c. d.)	41 odmiana czasowników - liczby	69 przydawka przymiotna	97 zdania współrzędne włączne
14 pisownia "ó"	42 odmiana czasowników - czasy	70 przydawka rzeczowna	98 zdania podrzędne złożone
15 pisownia "u"	43 odmiana czasowników - rodzaje	71 przydawka dopełniacza	99 zdania podrzędne podmiotowe
16 pisownia "rz"	44 odmiana czasowników - tryby	72 przydawka przymiowa	100 zdania podrzędne orzecznikowe
17 pisownia "ż"	45 odmiana czasowników - strony	73 przydawka okolicznikowa	101 zdania podrzędne przydawkowe
18 pisownia "h"	46 odmiana czasowników - aspekt	74 przydawka - dopowiedzenie	102 zdania podrzędne dopełnieniowe
19 pisownia "ch"	47 odmiana czasow. - koniugacje	75 dopełnienie	103 zdania podrzędne okolicznikowe
20 części mowy	48 nieosobowe formy czasowników	76 dopełnienie - bliższe	104 zdania podrzędne okolicznikowe (c. d.)
21 części mowy (ciąg dalszy)	49 czasow. wiele i - jednor. przech. i nieprzech.	77 dopełnienie - dalsze	105 zdania wielokrotnie złożone
22 rzeczowniki	50 imiesłowy	78 dopełnienie określające przymiotniki	106 pisownia wielkich liter
23 rzeczowniki (ciąg dalszy)	51 przysłówki	79 dopełnienie określające przysłówki	107 pisownia wielkich liter (ciąg dalszy)
24 rzeczowniki - oboczności	52 podział przysłówków	80 okoliczniki	108 pisownia wielkich liter (ciąg dalszy)
25 rzeczowniki - odmiana przymiotnikowa	53 tworzenie przysłówków	81 okolicznik miejsca	109 pisownia małych liter
26 rzeczowniki - liczby, rodzaje	54 przymyki	82 okolicznik czasu	110 głoski i spółgłoski - podział
27 podział rzeczowników	55 spójniki	83 okolicznik sposobu	111 akcent w języku polskim
28 wyjątki w odmianie rzeczowników	56 partykuła	84 okolicznik celu	112 upodobnienia